

JAROSLAV DANEŠ

TRADICE V MEDICÍNĚ¹

V souboru lékařských textů s názvem Corpus hippocraticum se nachází spis *περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς* (dále VM), který zde uvádím v českém překladu. Nejprve však podám krátký přehled o jeho kompozici, obsahu, zmíním se o možných filozofických vlivech a datování VM.

VM je dobře vystavěné dílo s lehkými prvky rétoriky,² které obsahuje polemiku, teorii medicíny a appendix. Polemika je namířena proti lidem, kteří vnášejí do medicíny *ὑποθέσεις*. Autor je nejstarším doloženým literátem, který užívá výrazu *ὑπόθεσις* ve zvláštním významu. Jeho význam je neverifikovatelná domněnka nebo postulát. Polemika je z filozofického hlediska zajímavá, protože přináší odpověď na otázku po vztahu spekulace (*ὑπόθεσις*) a vědění (*ἐπιστήμη*), teorie a praxe. Pozoruhodná je také teorie o vzniku medicíny, který je spjat s kuchařstvím a dietetikou. Zrod medicíny měl dvě fáze. Nejprve si člověk uvědomil, že potrava, kterou sdílí se zvířaty, mu přináší utrpení a smrt. A tak nouze naučila člověka vařit. To byl první velký krok na cestě ke vzniku medicíny. Druhý krok spočíval v uvědomění, že nemocným lidem nesvědčí týž režim jako zdravým. Ukázalo se také, že je nutné věnovat pozornost ne pouze přirozenosti lidského těla obecně, ale především fyzickému stavu individua.³ Kapitoly I-III

¹ *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς*

² W. H. S. Jones: *Philosophy and Medicine in Ancient Greece*, Baltimore 1946, s. 92: „The author adopts a periodic structure without artificialities that are associated with sophistic rhetoric. Here and there occur a few touches which are very mildly rhetorical, so mildly indeed that they are likely to be unnoticed by anyone who is not on the look-out for them.“ (Autor si osvojil periodickou strukturu bez ozdob, které jsou spjaty se sofistickou rétorikou. Sem tam se objevuje několik prvků, které jsou lehce rétorické. Tak lehce, že si jich nevšimne nikdo, kdo je nebude hledat.)

³ J. Jouanna, *Ancienne medecine*, Paris: Les Belles Lettres 1990, s. 120: *τὴν γὰρ ἀρχὴν οὐτ' ἂν εὐρέθη ἢ τέχνη ἢ ἰητρικὴ οὐτ' ἂν ἐζητήθη – οὐδ' ἂν γὰρ αὐτῆς ἔδει – εἰ τοῖσι κάμνουσι τῶν ἀνθρώπων τὰ αὐτὰ διαιτωμένοισι τε καὶ προσφερομένοισιν ἅπερ οἱ ὑγιαίνοντες ἐσθίουσι τε καὶ πίνουσι καὶ τὰλλα διαιτέονται συνέφερον καὶ μὴ ἦν ἕτερα τούτων βελτίω.* (Vezměme to od začátku. Lékařské řemeslo by ani nebylo objeveno ani by po něm nikdo nepátral, neboť by bylo nepotřebné, kdyby nemocným prospívala stejná životospráva a výživa, kterou jedí a pijí lidé zdraví, a to, jak zdraví lidé žijí a neexistovalo by nic jiného lep-

jsou protestem proti vnášení filozofické spekulace do medicíny a obranou staré osvědčené metody. Kapitoly IV-XII hovoří o původu lékařství, který je spatřován v dietetice, různosti režimů. Kapitoly XIII-XV pojednávají o relativní nevýznamnosti čtyř tradičních protikladů: sucha, vlhka, tepla, chladu. Kapitoly XVI-XIX zdůrazňují význam šťāv a δυνάμεις, které působí v těle. Někteří interpreti⁴ se domnívají, že původní dílo zde končí. Kapitoly XX-XXIV jsou rozličnými doplňky. XX. kapitola se zabývá přínosem medicíny pro přírodní filozofii, resp. vyjasněním vztahů mezi medicínou a přírodní filozofií. XXI. kapitola je varováním, aby v lékařské praxi nebylo zaměňováno post hoc a propter hoc. XXII. kapitola začíná zjevnou narážkou na větu ἔτι τοίνυν..... ἀπὸ δυναμίων γίνεται XIX. kapitoly a pokračuje popisem úlohy, jakou hrají vnitřní struktury, struktury vnitřních orgánů ve fyziologii a patologii. XXIII. kapitola se krátce zmiňuje o jiných formách struktur uvnitř i vně těla. Konečně XXIV. kapitola se vrací ke šťāvám a ukazuje, že šťāvny se mohou spontánně proměnit jedna v druhou, a to nikoli náhodně.

Autor VM zastává podobnou teorii zdraví jako Alkmaión z Krotónu.⁵ Zdraví je rovnováha, harmonické míšení mnoha protikladných kvalit. Nemoc je výsled-

šího); s. 126: τί οὖν φαίνεται ἑτεροῖον διανοηθεῖς ὁ καλεούμενος ἱητρός καὶ ὁμολογουμένου χειροτέχνης ὡς ἐξεῖρε τὴν ἀμφὶ τοὺς κάμνοντας διαίταν τε καὶ τροφήν ἢ κείνος ὁ ἀπ' ἀρχῆς τοῖσι πᾶσι ἀνθρώποισι τροφήν ἢ νῦν χρεώμεθα ἐξ ἐκείνης τῆς ἀγρίας τε καὶ θηριώδεος διαίτης εὐρών τε καὶ παρασκευασάμενος; 2. ἐμοὶ μὲν γὰρ φαίνεται αὗτος τρόπος καὶ ἐν καὶ ὅμοιον τὸ εὖρημα. ὁ μὲν, ὅσων μὴ ἐδύνατο ἡ φύσις ἢ ἀνθρωπίνη ὑγιαίνουσα ἐπικρατεῖν ἐμπιπτότων διὰ τὴν θεριότητά τε καὶ τὴν ἀκρεσίην, ὁ δέ, ὅσων ἢ διάθεσις ἐν οἷῳ ἂν ἐκάστοτε ἕκαστος τύχη διακείμενος μὴ δύνῃται ἐπικρατεῖν, ταῦτα ἐζήτησεν ἀφελεῖν. 3. τί δὴ τοῦτ' ἐκείνου διαφέρει ἀλλ' ἢ πλεον τό γε εδος καὶ ὅτι ποικιλώτερον καὶ πλείονος πρηγματεῖς; ἀρχὴ δ' ἐκείνη ἢ πρότερον γενομένη. (1. Co objevil člověk, nazývaný lékařem a pokládáný za odborníka, jenž objevil režim a výživu pro nemocné? Bylo to snad něco jiného, než co udělal ten, kdo kdysi objevil a připravil pro všechny lidi tu stravu, kterou jíme dnes namísto té syrové, těžko stravitelné? 2. Případá mi, že je to tatáž situace a shodný objev. Jeden dospěl k tomu vypustit z jídelníčku, co organismus zdravého člověka nemůže zvládnout, protože je zasažen syrovostí a těžkostí, druhý k tomu vzdát se všeho, co člověk ve stavu, v jakém se právě nachází, nemůže strávit. 3. Jak to, že se liší jedno od druhého? Pomineme-li, že lékařství má širší záběr, je komplikovanější a vyžaduje více studia. Ve skutečnosti je první objev předchůdcem druhého. Místo VII,3 skýtá určitou interpretační nesnáž, která má kořeny v textové kritice. K textové kritice nejen tohoto místa viz A. Dihle: *Kritisch-exegetische Bemerkungen zur Schrift Über die Alte Heilkunst*, Museum Helveticum XX/1963, s. 135–150.

⁴ A. J. Festugière: *L'ancienne medecine*, Paris 1948, XXX. W. H. S. Jones, *Philosophy and Medicine...*, s. 91. Na následující straně se Jones zamýšlí, proč jsou kapitoly XX-XXIV umístěny tam, kde jsou. Podává následující vysvětlení: „The reason is that an ancient author, owing to the form of papyrus roll, could not use footnotes. Annotations had to be interwoven into the text, or else collected and added as appendices or excursuses.“ (Příčina je ta, že autor vzhledem k tomu, jak vypadal papyrový svitek, nemohl dělat poznámky pod čarou. Poznámky musely být vpleteny do textu nebo jinak zahrnuty a přidány jako apendix či exkurz.

⁵ H. Diels – W. Kranz: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Zürich-Hildesheim 1989, 24 B4: τῆς μὲν ὑγείας εἶναι συνεκτικὴν τὴν ἰσονομίαν τῶν δυνάμεων, ὑγροῦ, ξηροῦ, ψυχροῦ, θερμοῦ, πικροῦ, γλυκεῖος καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν δ' ἐν αὐτοῖς μοναρχίαν νόσου ποιετικὴν. (Alkmaión říká, že zdraví udržuje rovnováha sil: vlhka, sucha, chladu, tepla, hořkosti, sladkosti a ostatních. Nemoc způsobuje dominance jednoho z nich.) Jouanna, *Ancienne medecine...*, s. 136: ἔνι γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ καὶ ἀλμυρὸν καὶ πικρὸν καὶ γλυκὸν καὶ ὀξὺ καὶ στρυφνὸν καὶ πλαδαρὸν καὶ ἄλλα μυρία παντοίας δυνάμιας ἔχοντα πλήθος τε καὶ ἰσχ-

kem porušení této rovnováhy, která může být nastolena dodržováním správného režimu. Ve III. kapitole spatřoval Diels⁶ odkaz na divoký režim u Démokrita. V IX. kapitole se objevuje problém kritéria, měřítka, jehož řešení je podobné Protágorovi.⁷ S překvapující hypotézou přišel Wellmann,⁸ který tvrdil, že autor VM byl pythagorejec, žák Alkmaíona z Krotónu, a knidský empirik. Ten napsal výkladový spis, v němž obhajoval moudrou metodu starých uznávaných lékařů, tzn. pythagorejských lékařů. Wellmann se rovněž domníval, že podobnost VM s jiným hippokratovským spisem *περὶ διαίτης ὀξέων* je způsobena společným zdrojem, kterým byl možná nebo pravděpodobně Alkmaíon. Wellmanna následoval Wanner.⁹ Ve své práci prezentoval názor, že ve VM jsou zcela patrné známky pythagoreismu. Spoléhal především na pythagorejský důraz na dietetiku a podobnost hlavních jídel uvedených ve VM s typicky pythagorejskými jídly zmiňovanými novou attickou komedií. Dále věnoval pozornost významu protikladů a jejich výčtu. Je částečná podobnost, ať terminologická nebo jiná, dostatečným kritériem pro přiřazení spisu k nějaké škole nebo filozofickému směru? Domnívám se, že není. Autoři, kteří jsou opačného názoru, se podle mě dopouštějí významné chyby. Jednak nepodávají alternativní vysvětlení, ale především překračují práh evidence. Pro svá tvrzení nemají žádnou referenci, pramen, o který by se mohli opřít. Pozitivní na těchto konstatováních je, že představují nové možné souvislosti. Kdyby skutečně VM byl pythagorejský, pak by Burnetova a Taylorova¹⁰ hypotéza o tom, že Platónova teorie idejí byla odvozena skrze

ὄν. ταῦτα μ. ν. μεμιγμένα καὶ κεκρημένα ἀλλήλοισιν οὔτε φανερά ἐστὶν οὔτε λυπεῖ τὸν ἄνθρωπον. (V lidském těle jsou současně slanost i hořkost, sladkost i kyselost, ostrost i mírnost a deset tisíc jiných různorodých věcí, které jsou v určitém množství a síle. Promíchány a vzájemně smíšený nejsou patrné a organismus nepoškozují.) Toto místo je také pokládáno za narážku na Anaxagoru. Rozhodně se nabízí srovnání se zlomkem B12 Diels, Kranz: Ἐναξάγορας μ. ν. γὰρ Ἡγησιβούλου Κλαζομένιος, κοινωήσας τῆς Ἐναξιμένους φιλοσοφίας, πρῶτος μετέστησε τὰς περὶ τῶν ἀρχῶν δόξας καὶ τὴν ἐλλείπουσαν αἰτίαν ἀνεπλήρωσε, τὰς μ. ν. σωματικὰς ἀπειροὺς ποιήσας. πάντα γὰρ τὰ ὁμοιομερῆ, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ ἢ χρῦσον, ἀγένητα μ. ν. ε. ν. αὶ καὶ ἀφθάρτα, φαίνεσθαι δὲ γινόμενα καὶ ἀπολλύμενα συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον, πάντων μ. ν. ἐν πᾶσιν ἐνόντων. λέγει γοῦν Ἐ. ὅτι ἐν παντὶ παντὸς μοῖρα ἔνεστι καὶ ὅτων πλείστα ἐνι, ταῦτα ἐνδηλότατα ν. ἕκαστόν ἐστι καὶ ἦν. (Anaxagoras syn Hégésibulūn z Klazomen sdílel Anaximenovu filosofii. První změnil názory o počátcích a doplnil chybějící příčinu. Tělesných příčin určil neomezeně mnoho. Všechny stejnodílné částice jako voda, oheň nebo zlato jsou nezplozené a nezničitelné. Zdá se, že vznikají i zanikají pouze slučováním a rozlučováním, protože vše je ve všem. Anaxagoras tedy tvrdí, že části všech věcí jsou ve všem a čeho je nejvíc, to je a bylo nejzřetelnější.)

⁶ H. Diels: *Presokratik-Lieferung 4*, s. 135.

⁷ H. Diels – W. Kranz: *Die Fragmente...*, 80 B1: πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος. (Měřítkem všech věcí je člověk.) J. Jouanna: *Ancienne médecine...*, s. 128: δεῖ γὰρ μέτρον τινὸς στοχάσασθαι. μέτρον δὲ οὐδὲ ἀριθμὸν οὔτε σταθμὸν ἄλλον πρὸς ὃ ἀναφέρων εἶση τὸ ἀκριβές, οὐκ ἂν εὐροις ἀλλ' ἢ τοῦ σώματος τὴν αἴσθησιν. (Proto je třeba usilovat o stanovení měřítka. Měřítko, jehož pomocí by se dospělo k přesnosti, není ani číselné ani to není nějaké závaží. Nenajdeme nic jiného než tělesné vnímání.)

⁸ M. Wellmann: *Die pseudo-hippokratische Schrift περὶ ἀρχαίης ἱητρικῆς*, *Südhoffs Archiv für Geschichte der Medizin*, Bd. 23, 1930.

⁹ H. Wanner: *Studien zu περὶ ἀρχαίης ἱητρικῆς*, Zürich 1939 (dissertatio).

¹⁰ J. Burnet: *Phaedo*, Oxford 1925. A. E. Taylor: *Varia Socratica*, Oxford 1911.

Sókrata z pythagorejského zdroje, získala nový, silný argument. V XV. kapitole VM se totiž objevuje formulace, která se obvykle považuje za platónskou.¹¹ Proti tomu je možné vznést následující námitku. Autor VM nehledá ani se neobrací k žádné říši kvalit o sobě. Jeho myšlení se pohybuje na čistě fyziologické úrovni. Platónovy úvahy o entitách o sobě spadají do sféry onto-gnoseologické nebo logické. Zůstává pouze shoda výrazu (αὐτό τι ἐφ' ἑωυτοῦ – cosi samo o sobě). Nabízí se také vysvětlení, že užití shodných výrazových prostředků má kořeny v úzu a výraz se proměnil u Platóna v terminus technicus. Wanner se také domníval, že autor příslušel ke knidské škole, nebo alespoň zastával názory podobné názorům této školy. Podobně jako knidská škola uznává dvě šťávy: flegma a žluč. Nezabývá se vlivy prostředí a v popisu nemocí se terminologicky blíží knidské škole. Zvláštní důraz klade Wanner podobně jako Wellmann na podobnost mezi X-XII. kapitolou VM a XXVIII-XXX kapitolou περὶ διαίτης ὀξέων.¹² VM ale neobsahuje žádné výstřednosti, kterými byla knidská škola proslulá, jak víme z Galéna. Heidel¹³ na rozdíl od Wannera nespatřuje ve VM žádné stopy knidské školy a považuje obecně přiřazení jakéhokoli spisu k nějaké škole za nemožné. Diller¹⁴ se domníval, že autor VM byl přímo ovlivněn Platónem.

¹¹ J. Jouanna: *Ancienne medicine...*, s. 137: οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῖσιν, ο μαι, ἐξευρημένον αὐτό τι ἐφ' ἑωυτοῦ θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ ξηρὸν ἢ ὑγρὸν μηδενὶ ἄλλῳ εἶδει κοινωνεόν. (Protože, jak se domnívám, nemohou nalézt teplo ani chlad, sucho ani vlhko vyskytující se samo o sobě, nesmíšené s nějakou jinou kvalitou.)

¹² J. Jouanna: *Ancienne medecine...*, s. 130–131: τοῦτο δέ, ἦν ἀριστᾶν μεμαθηκώς τις καὶ οὕτως αὐτῶ συμφέρον μὴ ἀριστήσῃ, ὅταν τάχιστα παρέλθῃ ἡ ὥρῃ, εὐθὺς ἀδυναμίῃ δείνῃ, τρῆμος, ἀψυχίῃ. ἐπὶ τούτοισιν ὀφθαλμοὶ κοῖλοι, οὖρον χλωρότερον καὶ θερμότερον, στόμα πικρὸν, καὶ τὰ σπλάγχνα δοκεῖ οἱ κρέμασθαι, σκοτοδινίῃ, δυσθυμίῃ, δυσεργίῃ. ταῦτα δὲ πάντα. καὶ ὅταν δεινεῖν ἐπιχειρήσῃ, ἀηδέστερος μὲν ὁ σίτος, ἀναλίσκειν δ' οὐ δύναται ὅσα ἀριστιζόμενος πρότερον ἐδείπνει. ταῦτα δ' αὐτὰ μετὰ στρόφου καὶ ψόφου καταβαίνοντα συγκαίει τὴν κοιλίην, δυσκοιτέουσι τε καὶ ἐνυπνιαζουσι τεταραγμένα τε καὶ θορυβώδεα. (Stejně je tomu u lidí, kteří jsou zvyklí obědovat. Když se nenajedí v obvyklou dobu, okamžitě se dostavuje slabost, třes a malátnost. Jejich oči jsou propadlé, moč má výraznější barvu a je teplejší. Mají hořko v ústech, trávicí ústrojí prozrazuje nedostatek, dostavuje se malátnost, pocity zoufalství a nečinnost. Takové jsou důsledky. Jídlo se stává nepříjemnou záležitostí, jestliže se někdo chce najíst těch pokrmů, které už předtím měl. Není je totiž schopen strávit. Taková sousta procházejí tělem, dělají v něm nepořádek, vyvolávají křeče a poškozují střeva. Dotyční trpí nespavostí a mají strašné a divoké sny.) H. Kühlewein: *Hippocratis Opera*, Leipzig 1895, vol. I, s. 124, οἱ μεμαθηκότες δις σιτεῖσθαι τῆς ἡμέρης, ἦν μὴ ἀριστήσωσιν, ἀσθενέες καὶ ἄρρωστοὶ εἰσι καὶ δειλοὶ ἐς πᾶν ἔργον καὶ καρδιαλγέες. κρέμασθαι γὰρ αὐτοῖσι δοκεῖ τὰ σπλάγχνα, καὶ οὐρέουσι θερμὸν καὶ χλωρόν, καὶ ἡ ἀφοδὸς συγκαίεται. ἔστι δ' οἶσι καὶ τὸ στόμα πικραίνεται καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ κοιλαινόνται. (Pokud se ti, kdo jsou zvyklí jíst dvakrát denně, nenajedí, jsou zesláblí, mdlí, vyhýbají se veškeré činnosti a pálí je záha. Případá jim, že vnitřností visí. Jejich moč je teplá, zbarvená a její odchod z těla pálí. V ústech mají hořko a oči jsou propadlé.)

¹³ W. A. Heidel: *Hippocratic Medicine: Its Spirit and Method*, New York 1941, s.83: „It is true that most analogies from physics occur in works which presumably show Cnidian influence, but is impossible, as has already been said, to divide the Hippocratic treatises between the schools. In any case, *Ancient Medicine* bears none of the marks of the Cnidian.“ (Je pravda, že nejvíce fyzikálních analogií se objevuje v dílech s předpokládaným knidským vlivem. Jak už ale bylo řečeno, je nemožné dělit hippokratovské spisy dle škol. V každém případě *Tradice v medicíně* nenese žádné známky knidské školy.)

¹⁴ H. Diller: *Hippokratische Medizin und attische Philosophie*, Hermes 80, 1952, s. 385–409.

nem, kterému však ve skutečnosti oponuje. Diller říká: „Wir haben der Schrift *περὶ ἀρχαίας ἰτρικῆς* eine neue Stellung in der Wissenschaftsgeschichte angewiesen. Es ergaben sich spezielle Beziehungen zu einzelnen platonischen Dialogen, dem Gorgias, dem Phaidros, dem Philebos; der Verfasser hat offenbar die Ausführungen Platons über Stellung und Aufgaben der Medizin und der τέχνη im ganzen studiert und sich mit ihnen auseinandergesetzt. Darüber hinaus ist er vertraut mit der Wissenschaftslehre und dem methodischen Bewusstsein der spätplatonischen Akademie. Wir gewinnen in seiner Schrift ein Zeugnis zeitgenössischer Auseinandersetzung mit platonischen Lehre. Wie Aristoteles steht er, wenn auch in engeren Bereich und stärker vom Erbe sophistischen Geistes belastet, vor der Aufgabe, das Unverlierbare am platonischen Wissenbegriff mit den Erfahrungen und Forderungen der Einzelwissenschaft in Einklang zu bringen.“¹⁵ Dillera podrobil ostré, nutno dodat, a oprávněné kritice Kühn.¹⁶

Otázka datování VM je spjata s rozdílnými pohledy na filosofické vlivy v tomto díle. Wellman a Wanner kladou VM před rok 430 př.n.l., Diller do období kolem poloviny 4. st. př. n. l. Festugière s ohledem na XX. kapitulu, ve které je zmíněn Empedoklés, datuje VM do období 440–420 př.n.l., kdy měla Empedoklova filosofie vliv. Bohužel v tomto případě získáváme pouze terminus post quem a nikoli ante quem. Není rovněž nezbytně nutné považovat Empedoklovu filosofii za vlivnou v době napsání VM. Empedoklés slouží ve XX. kapitole spíše jako typický příklad přírodního filosofa nebo, jinak řečeno, jako ilustrace významu slova φιλοσοφία. Jones hovoří v souvislosti s datováním současně o autorovi. Jeho úvaha o datování je velmi ilustrativní pro celé hippokratovské bádání: „His date (sc. author) can be ascertained with some degree of accuracy, for he lived after Empedokles, Anaxagoras, Protagoras and perhaps the Sophists, but before their doctrines were forgotten or out of date. His scientific method is thought by some to have had much influence upon Thucydides conception of history.“¹⁷ The use of word σοφιστής in a good sense (scientific thinker or philosopher) suggests that Plato had not yet succeeded in attaching to it the derogatory meaning it was to have later on. The date of composition, therefore, probably falls between 430 and 400 B. C.“¹⁸ S Jonesovým datováním nesouhlasí Longrigg.¹⁹ Longrigg navrhuje přesně opačnou závislost. Předpokládá, že autor VM

¹⁵ H. Diller: *Hippokratische Medizin*..., s. 408–409: „Vykázali jsme spisu *περὶ ἀρχαίας ἰτρικῆς* nové místo v dějinách vědy. Objevily se zvláštní vztahy k některým platónským dialogům: Gorgiovi, Faidrovi, Filébovi; autor zjevně studoval Platónovy vývody o postavení a úlohách medicíny a τέχνη vůbec a vyrovnával se s nimi. Navíc je dobře obeznámen s vědeckou naukou a metodickým uvědoměním pozdně platónské Akademie. V jeho spisu máme dochováno svědectví soudobého vyrovnávání se s platónskou naukou. Stejně jako Aristotelés, byť v užším okruhu a více zatíženým dědictvím sofistického ducha, stojí před úkolem uvést do souladu ony neodstranitelné aspekty platónského pojmu vědění se zkušenostmi a požadavky jednotlivých věd.“

¹⁶ J. H. Kühn: *System- und Methodenprobleme im Corpus Hippocraticum*, Hermes Einzelschriften XI, 1956.

¹⁷ C. N. Cochrane: *Thucydides and the Science of History*, s. 14–34.

¹⁸ W. H. S. Jones: *Philosophy and Medicine*..., s. 47.

¹⁹ J. Longrigg: *Philosophy and Medicine*, Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 67/1963, s. 162.

ovlivnil Anaxagora a Protagora. Lloyd, jehož citací tento úvod končí, shrnuje úvahy o dataci takto: „Assuming that the writer is trustworthy when he describes the method of his oponents as new-fangled (καινόν) and that this provides our best means of deciding the approximate date of the treatise, it seems more likely that VM is a product of the late fifth or the early fourth century, than that it is as late as, say, the middle dialogues of Plato (though we have, in my opinion, no reliable evidence by which to fix the precisely within the broad limits to which I refer).“²⁰

Tradice v medicíně²¹

1. Ti, kteří se ujali úkolu hovořit nebo psát o lékařství, si brali za základ řeči teplo, chlad, vlhko, sucho a libovolné jiné věci. Zjednodušují prvotní příčiny lidských nemocí a smrti a předpokládají, že je pro všechny jevy tatáž – jedna nebo nanejvýš dvě. Očividně se tak dopouštějí ve svých výkladech řady omylů, ale především je třeba jim vytýkat, že se jich dopouštějí ve skutečném umění, ke kterému se všichni uchylují v okamžicích nejzávažnějších a jehož dobrých znalců si všichni váží.

Jsou řemeslníci špatní a současně ti, kteří v mnoha ohledech vynikají. Nebylo by tomu tak, kdyby lékařství vůbec neexistovalo a nepřinášelo žádné zkušenosti a poznatky. Všichni by byli stejně nezkušení, neznali tohoto umění a osud nemocného by závisel zcela na náhodě. Nyní tomu tak není: stejně jako ve všech jiných oborech se odborníci liší jeden od druhého zručností a znalostmi, nejinak je tomu i v lékařství. Proto se nedomnívám, že lékařské umění potřebuje nové základy, hypotézy, jak tomu bývá u věcí nezjevných a věcí, jež jsou předmětem pochyb, u kterých je nezbytné, když o nich někdo mluví, vyslovit předpoklad – například o tom, co je na nebi nebo pod zemí. Když totiž někdo mluví o takových věcech nebo poznává jaké jsou, není jasné ani jemu samému ani posluchačům, zda-li je to pravda nebo ne. Nemáme potřebné kritérium pro to, jak určit skutečný stav.

2. Lékařské umění má odedávna všechny nástroje, východisko i metodu, kterou byly objeveny mnohé správné poznatky, což trvalo dlouho a k mnohým objevům ještě dojde, když se schopný člověk opře při výzkumu o to, co už objeveno bylo. Kdo tyto poznatky odmítne a zavrhne je všechny jako nevyhovující, pokusí se zkoumat jinou cestou a jiným způsobem a říká, že něco našel, pak je

²⁰ G. E. R. Lloyd: *Who is attacked in On Ancient Medicine*, Phronesis VIII, 1963, s. 125: „Pokud považujeme autora (VM) za důvěryhodný zdroj, když hovoří o metodě svých oponentů jako o nové (καινόν), a domníváme se, že toto označení je nejpodstatnějším prvkem při stanovení přibližné datace, pak je pravděpodobnější, že VM je produkt pozdního pátého nebo raného čtvrtého století, než že by byl stejně starý jako dialogy středního období Platónova života (i když podle mého názoru nemáme spolehlivou evidenci, s jejíž pomocí bychom mohli přesně stanovit široký interval, o kterém mluvím).“

²¹ Překládal jsem z vydání J. Jouanna: *Ancienne Médecine*, Paris: Les Belles Lettre 1990. Některé formulace v prvních čtyřech kapitolách byly navrženy PhDr. Petrem Peňázem v diskuzi nad textem a byly mnou akceptovány. Český překlad přečetl PhDr. Richard Jurečka a upozornil mě na určité stylistické nedostatky. Ty jsem se snažil odstranit. Oběma pánům tímto děkuji.

na omylu a plete se, neboť je to nemožné. Proč je to nutně nemožné, se pokusím vysvětlit tak, že pohovořím o tom, že lékařství je umění. Z toho bude zřejmé, že dospět k cíli jinou cestou není možné. Především jsem přesvědčen, že ten, kdo mluví o tomto umění, musí mluvit tak, aby ho chápali neodborníci. Výzkum ani výklad se totiž netýká ničeho jiného než chorobných stavů, kterými jsou postiženi a kterými trpí. Není lehké, aby oni sami jako neodborníci zkoumali své stavy, jak vznikají a ustávají, co je příčinou toho, že se zhoršují a zlepšují. Jestliže to ale pochopil někdo jiný a vyložil jim to, není to problém. Nejde totiž o nic jiného, než že si každý při výkladu vzpomíná na to, co se kdy stalo jemu. Kdo nedosáhne toho, aby ho chápali neodborníci, a nevzbudí ve svých posluchačích zmíněný pocit, ten se mýlí se skutečností. Právě proto nemá lékařství zapotřebí vyslovovat nějaké předpoklady.

3. Vezměme to od začátku. Lékařské řemeslo by ani nebylo objeveno ani by po něm nikdo nepátral, neboť by bylo nepotřebné, kdyby nemocným prospívala stejná životospráva a výživa, kterou jedí a pijí lidé zdraví, a to, jak zdraví lidé žijí a neexistovalo by nic jiného lepšího. Jinými slovy, sama nutnost vedla lidi k tomu, aby vynalezli a objevili lékařství, protože nemocným naprosto nesvědčila táž výživa a strava jako zdravým lidem, jako jim neprospívá i dnes. Pojdme dále. Jsem přesvědčen, že ani životospráva ani strava, kterou se dnes živí zdraví lidé, by nebyla objevena, kdyby člověku stačilo jíst a pít totéž co koni, býku a všem dalším živočichům, odlišným od člověka: divoké plody, křoviny a trávu. Zvířata se tím živí, rostou a jsou zdravá a nepotřebují nic jiného. I když si myslím, že na počátku se člověk živil stejně. Dnešní výživa, která je umělá, vznikala podle mého soudu velmi dlouho. Takže lidé zažili mnoho hrozných věcí, když žili divoce. Jedli těžkou a syrovou stravu, po jejímž požití by i dnes, zrovna jako tehdy, trpěli ukrutnými bolestmi, nemocemi a zakrátko by zemřeli. Následky byly tehdy pochopitelně slabší, neboť lidé byly zvyklejší, přesto se však takové následky projevovaly silně i tehdy a většina lidí, kteří byli od přírody slabší, nepochybně umírala, zatímco ti silnější přežili déle.

Podobně je tomu i dnes. Jedni snášejí těžké pokrmy snadno, jiní bolestně a s obtížemi. Proto se domnívám, že vyzkoumali takovou výživu, která jim vyhovuje; tedy našli tu, kterou požíváme dnes. Z pšenice, kterou namočili, rozemleli, rozdrobili, upražili, upekli, dostali chléb a z ječmene placky. Tímto způsobem dělali mnoho různých jídel. Zapálili oheň, vařili a mísili těžko stravitelné pokrmy s lépe stravitelnými. Všechna jídla upravovali pro přirozenou schopnost člověka, domnívajíce se, že pokud budou tuhá, přirozenost je nebude schopna zvládnout. Budou-li podobná, bude z nich trpět, onemocní a zemře. Výživa, růst a zdraví závisí na tom, kolik toho bude schopna zvládnout.

Jaké jiné jméno by si tento objev zasloužil než lékařství. Vždyť bylo objeveno, aby sloužilo lidskému zdraví, záchraně a výživě – *tedy změna původního režimu, který přinášel utrpení, nemoci a smrt.*

4. Jestliže se něco takového nepovažuje za umění, není to nepochopitelné. Není-li nikdo neodborník, ale všichni jsou znalci, protože je k tomu vede praxe a nutnost, pak není důvod mluvit o někom jako o neodborníkovi. Jednalo se nicméně o velký objev, vyžadující mnoho zkoumání a dovednosti. Ostatně ještě

v současnosti ti, kdo se zabývají sportovním výcvikem a tréninkem, dospívají neustále k novým závěrům, když stejnou metodou zjišťují, co je třeba jíst a pít, aby se sportovec propracoval k vrcholným výkonům.

5. Zkoumejme to, co je považováno za lékařství, které bylo vynalezeno pro nemocné a má své jméno i odborníky. Zda usiluje o to samé a jaký je jeho původ? Jak už jsem řekl na začátku, domnívám se, že by nikdo po lékařství nepátral, kdyby zdravým i nemocným vyhovovalo totéž. Tak je tomu ještě i dnes u barbarů a některých Řeků, kteří lékařství nepraktikují. Nemocní žijí a stravují se stejně jako zdraví – tedy dle libosti. Neodepřou si nic z toho, po čem touží a nic je neodradí (nepřiměje ke zdrženlivosti). Objevitelé medicíny a badatelé měli na věc stejný názor, jaký jsem před chvílí vyslovil i já. Především snížili nemocným počet pokrmů, které jedli. Vybrali jich několik a ty nemocní užívali, což některým z nich samo o sobě stačilo a viditelně jim to prospívalo/pomáhalo, ale nebylo tomu tak ve všech případech. Někteří citlivější jedinci nebyli schopni zvládnout ani malé množství potravy a ukazovalo se, že potřebují něco slabšího. A tak vynalezli polévky: směs malého objemu těžko stravitelných látek a dostatečného množství vody. Míšením a varem dosáhli větší stravitelnosti. Kdo nebyl schopen zvládnout ani polévky, přestal je jíst a přešel k nápojům. Dávali pozor na míšení a na množství nápoje, aby ho nebylo více nebo méně, aby nebyl ani silnější ani slabší, než je třeba.

6. Je nutné vědět, že polévky nemocným lidem neprospívají, spíše škodí. Kdykoliv je nemocní pojídají, očividně se zhoršuje jejich stav a stoupají horečky. Z toho plyne, že to, co bylo nemocnému podáno, živí a zhoršuje nemoc, poškozují a oslabují jeho tělo. Kdykoliv lidé v tomto stavu snědí suché jídlo, např. placku, chleba atd., i když to bude jen malé množství, může jim to desetinásobně a mnohem zásadněji uškodit než pojídání polévek. Příčinou toho není nic jiného než síla pokrmu vzhledem k citlivosti nemocného. Komu svědčí polévky a ne pevná strava, pak když jí sní větší množství, bude jeho postižení větší než kdyby snědl malou porci pevné stravy, a i když sní málo, přesto bude trpět. Všechny příčiny utrpení odkazují k téže věci. Těžko stravitelné pokrmy nejvíce a nejzásadněji škodí člověku – zdravému i nemocnému.

7. Co objevil člověk, nazývaný lékařem a pokládáný za odborníka, jenž objevil režim a výživu pro nemocné? Bylo to snad něco jiného, než co udělal ten, kdo kdysi objevil a připravil pro všechny lidi tu stravu, kterou jíme dnes namísto té syrové, těžko stravitelné? Připadá mi, že je to tatáž situace a shodný objev. Jeden dospěl k tomu vypustit z jídelníčku, co organismus zdravého člověka nemůže zvládnout, protože je zasažen syrovostí a těžkostí, druhý k tomu vzdát se všeho, co člověk ve stavu, v jakém se právě nachází, nemůže strávit. Jak to, že se liší jedno od druhého? Pomineme-li, že lékařství má širší záběr, je komplikovanější a vyžaduje více studia. Ve skutečnosti je první objev předchůdcem druhého.

8. Kdyby někdo porovnával stravu nemocného a zdravého člověka, zjistil by, že není škodlivější než strava zdravého člověka ve srovnání s potravou divoké zvěře a ostatních živočichů. Člověku, který neonemocněl velmi vážnou a nevyléčitelnou chorobou, ale ani nějakou naprosto běžnou nemocí, očividně neprospěje, když se v tomto stavu prohřeší proti pravidlům výživy tím, že zatouží sníst

chléb, maso nebo něco jiného, co jde k duhu zdravým lidem, a to i v nevelkém množství, mnohem menším než je schopen strávit ve zdravém stavu, očividně mu to neprospěje. Jiný zdravý člověk, který není ani nijak zvlášť slabý ani silný, když sní něco z toho, co prospívá a dodává sílu býku nebo koni, jako například vikev a ječmen nebo něco jiného takového, a zrovna tak v nevelkém množství, ale menším než je schopen zvládnout, bude vystaven nemenšímu nebezpečí než nemocný, který si dopřál placek a chleba. To vše je důkazem, že lékařství může být rozvinuto v plné šíři svých poznatků, pokud se ve výzkumu pokračuje toutéž metodou.

9. Kdyby tomu bylo jednoduše tak jako v následujícím případě – silný pokrm škodí, slabý prospívá a je výživný jak pro nemocného, tak pro zdravého člověka – byla by to velmi snadná záležitost. Pak by totiž bylo nejbezpečnější předepsat nejslabší stravu. Stejnou chybou je domněnka, že člověk bude méně zasažen hladověním nebo že mu prospěje menší množství a něco slabšího, než je obvyklé u zdravého člověka. Dlouhotrvající hladovění organismus velmi oslabí, podlomí, ochromí a nakonec zahubí. Je mnoho jiných nemocí odlišných od těch z přesyacení a ty pocházejí z nedostatku potravy. To je příčinou toho, proč je umění tak různorodé a vyžaduje exaktnější přístup. Proto je třeba přihlížet k nějakému měřítku. Měřítka, jehož pomocí by se dospělo k přesnosti, není ani číselné ani to není nějaké závaží. Nenajdeme nic jiného než tělesné vnímání. Vystává tedy úkol zjistit to přesně, protože k malým chybám dochází neustále. Já si ale vždy budu vážit lékaře, který dělá malé chyby. Vždyť absolutní přesnost je velmi zřídka k vidění. Připadá mi, že mnohým lékařům se stává to, co špatným kormidelníkům. Pokud je moře klidné, není patrné, že se dopouštějí chyb v řízení. Když je však zastihne mohutná bouře a prudký vítr, všem lidem na palubě je jasné, že přivedli loď do záhuby svou hloupostí a chybami. To platí i v případech většiny špatných lékařů. Pokud léčí lidi s nepřilíš vážnou nemocí, pak i když se dopustí těch nejzávažnějších chyb, nestane se nic hrozného a laikové v těchto případech neodhalí jejich omyly. Ale když se setkají s velmi vážnou a nebezpečnou nemocí, tehdy vyjde najevo jejich neobornost a chyby, jichž se dopustili. Trest, který stihne jak lékaře, tak nemocného, se dostaví vzápětí.

10. To, že hladovění, na něž organismus není zvyklý, má na svědomí nemenší potíže než přesyacení, se dá lehce zjistit, když obrátíme pozornost k zdravému člověku. Některým lidem vyhovuje jíst jednou denně, a tak se podle toho zařídili. Jiní z téhož důvodu obědvají. Prostě proto, že jim to vyhovuje. A ne jako ti, kdo jedí pro potěšení a tak, jak to přijde. Většina lidí nerozlišuje způsob svého stravování, jestli jí jednou nebo dvakrát denně. Existují však lidé, kteří se svých zvyků nemohou tak lehce vzdát, protože když změni svůj režim na jeden den nebo pouze během dne, jsou tím mimořádně zasaženi. Pokud se takoví lidé naobědvají a přitom to nemají ve zvyku, okamžitě ztěžknou, pocítují silnou tělesnou i psychickou únavu, v důsledku čehož zívají, podřimují a mají žízeň. Pokud si dají ještě něco navrch, postihne je nadýmání, křeče a průjem, což v mnoha případech znamená počátek vážné nemoci. Jestliže požijí dvakrát denně tu samou potravu, na kterou byli zvyklí jednou denně, není nic horšího. Stejně je tomu u lidí, kteří jsou zvyklí obědvat. Když se nenajedí v obvyklou dobu, okamžiči-

tě se dostavuje slabost, třes a malátnost. Jejich oči jsou propadlé, moč má výraznější barvu a je teplejší. Mají hořko v ústech, trávicí ústrojí prozrazuje nedostatek, dostavuje se malátnost, pocity zoufalství a nečinnost. Takové jsou důsledky. Jídlo se stává nepříjemnou záležitostí, jestliže se někdo chce najíst těch pokrmů, které už předtím měl. Není je totiž schopen strávit. Taková sousta procházejí tělem, dělají v něm nepořádek, vyvolávají křeče a poškozují střeva. Dotyční trpí nespavostí a mají strašné a divoké sny. U mnohých lidí jsou to příznaky nemoci.

11. Je nutné prozkoumat, z jakých příčin k tomu u nich dochází. Myslím, že v případě člověka, kterému vyhovuje jíst jednou denně, je to způsobeno tím, že nepočkal na vhodnou dobu. Jeho vnitřnosti ještě úplně nezpracovaly všechny výživné látky, nestrávily předchozí jídlo, břicho nezměklo a žaludek se neutišil. Znovu se najedl, i když ještě trávil. Vnitřnosti v takovém stavu pracují mnohem pomaleji, potřebují více odpočinku a klidu. U člověka, který je zvyklý snídat, když tělo žádá potravu – předchozí jídlo bylo stráveno a už nemá z čeho brát síly –, způsobí hlad, vzniklý neuposlechnutím příkazu těla, zkázu. Hladu připisují vše, co tento člověk vytrpí. Tvrdím, že i všichni ostatní lidé, pokud jsou zdraví a zůstanou dva tři dny o hladu, prožijí to samé, jako člověk, který se nenasnídal.

12. Celková konstituce lidí, kteří bývají okamžitě a silně zasaženi takovými prohřešky, je oproti ostatním slabší. Slabý člověk je ve stavu, který se velmi podobá stavu nemocného. Nemocný je však ještě slabší a je velmi pravděpodobné, že bude trpět, když se setká s něčím nevhodným. Je velmi obtížné stanovit, co je neúčinnější, protože medicína nedosahuje takové přesnosti, ačkoli v lékařství je mnoho případů, které tuto přesnost vyžadují. A o nich bude řeč. Netvrdím, že je nutné kvůli tomu zavrhnout toto staré umění, jako by nebylo a jako by nic nevyzkoumalo, jestliže není ve všech případech exaktní. Já se spíše domnívám, že logickým zdůvodněním je možné dosáhnout bodu téměř shodného s jistotou. Učiněné objevy jsou hodné obdivu, protože vzešly ze stavu velké neznalosti, dospělo se k nim řádnou a správnou cestou a nikoli náhodou.

13. Hodlám se ve výkladu vrátit k těm, kdo v lékařství zkoumají novým způsobem – z hypotéz. Jestliže má na člověka škodlivé účinky teplo, chlad, sucho nebo vlhko, pak musí ten, kdo chce správně léčit, aplikovat teplo na chlad, chlad na teplo, sucho na vlhko a vlhko na sucho. Mějme člověka se silnou konstitucí, ale spíše slabší. Ať sní pšenici, která byla vymlácena, je neupečená a drsná, dále syrové maso a zapije to vodou. Jsem si jist, že po takové výživě zažije mnoho hrozných věcí. Bude mít bolesti, tělo zeslábne, vnitřnosti budou smrtelně zasaženy a nebude žít příliš dlouho. Jaký lék má být připraven tomu, kdo je v takovém stavu: teplo, chlad, sucho nebo vlhko? Je jasné, že něco z toho. Jestliže je zdraví poškozující element jedním z výše uvedených, pak má být podle těchto zásad vyléčen svým opakem. Nejjistějším a nejsamozřejmějším lékem je odvrhnout výživu, kterou užíval. Místo pšenice podávat chléb, nahradit syrové maso vařeným a pít k tomu víno. Je nemožné, aby mu tyto změny nevrátily zdraví. Jedině že by byl naprosto sešlý věkem a opotřebovaný tím, jak žil. Co řekneme potom? Pomohli jsme tomu, kdo trpí chladem tím, že jsme aplikovali teplé věci nebo naopak? Myslím, že tato otázka postaví před neřešitelný problém každého, komu je položena. Odejmul člověk, který připravoval pšeničný chléb, z tohoto

chleba element suchý nebo vlhký, teplý nebo studený? Vždyť chléb je dáván do ohně a máčen ve vodě, k čemuž přistupuje i mnoho jiných činitelů, z nichž každý má svou sílu a přirozenost. Jedny z počátečních vlastností ztrácí, s jinými je rozpouštěn a míšen.

14. Já však vím, že tělo vnímá odlišně, když je chléb jemný nebo hrubý, když je pšeničné zrno se slupkou nebo bez slupky a smíšené s velkým nebo malým množstvím vody, zdali je chléb propečený nebo nedopečený a dalších deset tisíc jiných rozdílů. Zrovna tak to platí i o nepečeném koláči z ječmenné mouky. Síla každého je také velká, a jejich vlastnosti se nepodobají. Jak by mohl rozumět lidským nemocem ten, kdo těmto věcem nevěnuje pozornost, nebo věnuje, ale nechápe je? Člověk je tím vším zasažen, mění se tak nebo onak. Tyto věci ovlivňují celý jeho život, ať je zdravý, v rekonvalescenci nebo nemocný. Jiné znalosti nemohou být užitečnější a nezbytnější než tyto. První badatelé, kteří dospěli ke svým objevům, postupovali při svých výzkumech vhodným způsobem, náležitě racionálně a s ohledem na lidskou přirozenost. Domnívali se, že toto umění si zaslouží, aby bylo připsáno bohu, a tak je dnes chápáno. Nepovažovali sucho, vlhko, teplo, chlad ani něco jiného takového za nebezpečné a rovněž nic z toho pro člověka za potřebné. Pokládali ale za škodlivé to, co bylo silné, silnější než lidská přirozenost, která tak mohutné působení nebyla schopna zvládnout, a napadlo je, aby to vypustili. U sladkého je nejsilnější to, co je nejsladší, u hořkého to nejhořčí, u pálivého to nejpálivější – obecně však to, co představuje extrém. Viděli, že tyto věci jsou přítomné v člověku a škodí mu. V lidském těle jsou současně slanosť i hořkost, sladkosť i kyselosť, ostrosť i mírnosť a deset tisíc jiných různorodých věcí, které jsou v určitém množství a síle. Promíchány a vzájemně smíšený nejsou patrné a organismus nepoškozuje. Pokud se něco z toho vyloučí a vyskytne samo o sobě, stane se patrným a zdraví škodlivým. V takovém případě je jídlo pro nás nevhodné a poškozuje organismus, jestliže se s ním dostane do styku, protože vše je buď hořké a v čisté podobě, nebo slané, kyselé nebo něco nesmíchaného a velmi silného. Proto jsme tím podrážděni – stejně jako tělními sekrecemi. Všechno, co člověk jí a pije, obsahuje minimum silných šťáv a rovněž minimum koncentrovaných kvalit, což je pochopitelné. Takový je chléb, nepečený koláč z ječmenné mouky a další věci, které je člověk zvyklý pojídat ve velké míře a stále – s výjimkou pokrmů podávaných pro chuť a z požívatelnosti. Když se tyto věci dostanou do těla ve velké míře, působí nejmenší zmatek a nepůsobí tělesným silám újmu. Naopak dodávají sílu, podporují růst a vyživují, což není způsobeno ničím jiným, než tím, že jsou dobře smíchaný a neobsahují ani čisté ani silné prvky, takže vytvořily jednoduchý celek.

15. Skutečně nevím, jak tito lidé, kteří hlásají zmiňované zásady a svádějí umění z cesty k hypotézám, léčí v duchu svých teorií. Protože, jak se domnívám, nemohou nalézt teplo ani chlad, sucho ani vlhko vyskytující se samo o sobě a nesmíšené s nějakou jinou kvalitou. Naopak si myslím, že užívají ta samá jídla a tytéž nápoje jako my všichni. O nějaké požívatelné pak tvrdí, že v ní převažuje element teplý, studený, suchý nebo vlhký. Je nesmyslné doporučit nemocnému, aby požil něco teplého, protože on se hned zeptá: „Proč?“ Proto se tito lidé musí uchýlit k nesmyslným řečem, nebo se vrátit k nějakému ze známých elementů.

A jestliže je něco teplého náhodou kyselé, něco jiného teplého mírné a jiná teplá poživatina má vlastnosti, které působí v těle zmatek – a je zde mnoho jiných teplých věcí, jež mají mnoho různých protikladných vlastností –, bude donucen použít něco z toho, co je teplé a kyselé, teplé a mírné nebo studené i ostré zároveň – i taková věc existuje – nebo studené a mírné. Víím, že opačné účinky pocházejí od každé z těchto věcí, a ne pouze v člověku, ale i v kůži, ve dřevě a mnoha jiných látkách, které jsou méně citlivé než člověk. Není to teplo, které má největší účinnost, ale kyselé, mírné a ostatní věci, o kterých jsem už podal výklad, a to jak v člověku, tak vně něho, ať už se jedná o potraviny nebo tekutiny vně připravené a na člověka aplikované.

16. Myslím si, že ze všech kvalit mají v těle nejmenší vliv teplo a chlad z těchto důvodů: pokud jsou v těle chlad s teplem navzájem smíchány, nepoškozují ho, protože chlad je rozrušován a mírněn teplem a naopak. Avšak poškozují organismus, když jsou odděleni jeden od druhého. Za těchto okolností, pokud je aplikováno teplo, způsobuje toto teplo člověku bolest a okamžitě z něho z toho důvodu vychází, aniž by potřebovalo nějakou pomoc nebo přípravu. Tyto věci se odehrávají u zdravých i nemocných lidí. Například: jestliže se chce zdravý člověk v zimě ochladit a za tím účelem zvolí studenou koupel nebo jiný způsob, kterým by toho spíše dosáhl, pak pokud jeho tělo nebude naprosto ztuhlé, jestliže si oblékne oděv a vstoupí do přibytku, jeho tělo se bude zahřívat ještě více a přes míru. Zrovna tak když se někdo chce silně zahřát buď teplou koupelí nebo u velkého ohně, poté si vezme na sebe znovu oděv a zůstane na stejném místě, kde mu byla zima, ukáže se, že je mu ještě větší zima a běhá mu mráz po zádech. Jestliže se někdo ovívá, protože má pocit dušnosti, a tak sám sebe tímto způsobem ochlazuje, pak v tom okamžiku, kdy přestane, zvětší se horko a dušnost desetinásobně než u člověka, který něco takového nedělal. Ještě výstižnější příklad! Lidem, kteří pochodují sněhem nebo cestují za studeného počasí, je zima na nohy, ruce nebo hlavu. Co způsobí horko a svědění, když se v noci přikryjí a dostanou se na teplé místo? Mohou u nich vzniknout puchýře jako při popálení. To se jim nepříhodí dříve, dokud se nezahřejí – tak náhle přechází jeden stav ve druhý. A mohl bych jmenovat deset tisíc jiných příkladů. Pokud se jedná o nemocné, nezachvátí tyto lidi, jestliže by byli promrzlí, nejprudší horečka? A ne tak silně, ale tak, že za krátký čas přestane a nenapáchá příliš škody? Po dobu, kterou trvá, prostupuje jako žár celým tělem a končí obvykle v nohách, jež byly chladu a mrazu vystaveny nejdříve a také nejdéle. Když se zpotí a horečka ustoupí, bude mu znovu zima a mnohem větší, než kdyby se mu nepříhodilo to co na začátku. Mohly by z toho vzniknout velké a závažné následky, když se v tomto případě tak náhle objeví pravý opak a spontánně ztrácí svou sílu? Proč je proti tomu třeba větší pomoci?

17. Někdo by mohl říct: „Ale lidé, kteří trpí vysokou horečkou, zápalem plic nebo jinými nemocemi, neztrácejí tak rychle teplotu a zde nepomáhá proti teplu chlad.“ Tento fakt považuji za nejjasnější důkaz toho, že příčinou horečky není pouze teplo a že samo teplo nemůže mít negativní dopad na člověka. Ale – tatáž věc je hořká a teplá, ostrá a teplá, slaná a teplá, teplá a nespočet jiných kombinací – a také chlad je v kombinaci s jinými kvalitami. Toto jsou věci, které poško-

zují organismus. I teplo se účastní, protože má sílu, jako by bylo vůdčím faktorem. Zvětšuje se, roste současně s tím, s čím je v kombinaci, ale nemůže dosáhnout intenzity větší než je mu vlastní.

18. Správnost tohoto pohledu je patrná z těchto znaků/skutečností. Vezměme nejprve ty nejtypičtější znaky, se kterými se budeme často setkávat a s nimiž máme zkušenosti. Například když dostaneme rýmu a z nosu nám tečou hleny. Tento hlen je mnohem agresivnější, než ten, který je přítomen, když je člověk zdravý. Vytéká z nosu a zapříčiní jeho zduření a rozpálení na nejvyšší míru. Přiložíš-li ruku a bude-li výtok trvat dlouho, místo se zanítí, přestože je bezmasé a ucítíš, že je tvrdé. Teplo v nose nějak přestane. Ale ne tehdy, když se objeví současně rýma a zánět. Pokud vytéká slaběji, je rýma méně palčivá, celkově mírnější a smíšenější s předchozími sekrecemi, tehdy ustává teplo v nose. Ale v těch případech, kde má potíže na svědomí očividně pouze chlad a není zde tedy další příčina, dochází k té samé změně. Chlad střídá teplo, teplo chlad. Dochází k tomu náhle a nevyžaduje si to žádné míšení. Ve všech ostatních případech, kde se vyskytují agresivní a nesmíchané šťávy, dochází k obnově tím samym způsobem – zředěním a smíšením.

19. Když tyto šťávy zasáhnou oči, způsobují oční zánět (opuchnutí očí), protože jsou velmi agresivní a obsahují rozmanité kvality. V některých případech způsobí i poleptání tváří a podočnicích oblastí. Bolesti, horečka a extrémní zánícení trvají do té doby, dokud se rýma nezředí, nestane se slabší a v rohu oka se nezačne shromažďovat hnis. Zředění vzniká ze smíšení šťáv, jejich vzájemného rozpouštění a pozření. V případě, že rýma stéká do krku, vzniká bolest v krku, hnisavá angína, erysipelas i zápal plic. Všechny tyto nemoci začínaly slanými, vodnatými a štiplavými výtoky, prostřednictvím těchto výtoků nabývá nemoc na síle. Když výtoky zeslábnu, jsou řídkší a ztratí svoji štiplavost, pak také přestávají horečky i ostatní věci, které člověka poškozují (způsobují mu bolest). Tyto věci musíme pokládat za příčinu všech potíží, které se objevují nutně, jsou-li šťávy přítomny v takové podobě. Když v důsledku smíšení dojde ke změně, problémy ustávají. Stav, který vzniká z čistého tepla nebo chladu bez účasti jiné kvality, přestanou se změnou tepla v chlad a chladu v teplo. Ke změně dochází tak, jak jsem to popsal. Proto vše ostatní, čím člověk trpí, je způsobeno kvalitami (silami). Například kdykoli se vyskytne nadbytek hořkosti, kterou nazýváme žlutá žluč, jaká žaludeční nevolnost, horečka a úbytek sil se člověka zmocní! Když se toho zbaví, buď tím, že se samovolně pročistí nebo použitím léku, který je vhodně aplikován, pochopitelně se zbaví i bolesti a teploty. Pokud se tyto věci neusadí a jsou nesmíšené a nestrávené, neexistuje prostředek, který by zbavil teploty a bolesti. V těch případech, kdy v organismu dominují kyselé a agresivní šťávy, jaká šílenství, kručení žaludku, hlodavé bolesti v hrudníku a neklid se objevují! Nic z toho neustane, dokud nedojde k vyčištění od oné kyselosti nebo dokud se neutiší a nesmísí s jinými šťávami. Míšení, změna, zředění a zeslábnutí do formy šťávy prostřednictvím mnoha rozmanitých forem/druhů – proto také krize a periody mají takový význam – se ze všech různých kvalit nejméně týkají tepla a chladu. Nemohou se totiž ani smísit ani zredit/oslabit. Jak potom nazveme tento děj samotný. Je to smíchání šťáv navzájem různých kva-

lit? Vždyť teplo nepřestane být ve směsi teplem, pokud ovšem není smícháno s chladem, ani chlad chladem, není-li smíchán s teplem. U ostatních elementů lidského organismu platí, že čím více jsou smíšeny s ostatními elementy, tím jsou mírnější a lepší. Člověk je v nejlepším stavu, když jsou elementy smíchány, jsou v klidu a neprojevují se ve svých typických vlastnostech. Myslím, že jsem o těchto věcech podal dostatečný výklad.

20. Někteří lékaři a vědci říkají, že je nemožné ovládat lékařství bez znalosti toho, co je člověk. Taková znalost je prý naprosto základní pro toho, kdo hodlá správně léčit lidi. Jejich argument však spadá spíše do oblasti filosofie. Vždyť právě Empedoklés a ostatní, kteří psali o fysis, se vyjádřili o počátku člověka, z čeho a jak vznikl. Já si myslím, že to, co bylo řečeno a napsáno o fysis nějakým vědcem nebo lékařem, spadá do oblasti lékařství zhruba stejnou měrou jako do malířství. Dále se domnívám, že o fysis nemůžeme poznat nic určitého odnikud jinud než z lékařství. To je možné pouze tehdy, když sama medicína je pochopena ve své úplnosti. Podle mého názoru chybí ještě velmi mnoho, aby se tak stalo. Zkoumáním založeným na medicínském přístupu mám na mysli znalost toho, co je člověk, jaké jsou příčiny jeho vzniku a přesné zkoumání všech dalších aspektů. Připadá mi proto nezbytné, aby lékař znal fysis a usilovně se snažil, aby ji poznal, jestliže hodlá plnit své povinnosti. Jak na lidskou přirozenost působí pokrm a nápoje, jaká je přirozenost ve vztahu k činnostem/zvykům a jak který zvyk na koho působí. Nesmí se spokojit s jednoduchým konstatováním: „Sýr je škodlivý pokrm. Působí problémy tomu, kdo se ho nají.“ Ale jaké problémy způsobuje, proč a čemu v člověku nevyhovuje? Vždyť je zde mnoho jiných škodlivých jídel a nápojů, které člověka uvádějí do různých stavů. Pro ilustraci uvedu následující. Požití velkého množství nesmíchaného vína má na člověka určitý vliv. Všichni, kdo to viděli, si uvědomí, že jen a jen síla vína je skutečnou příčinou tohoto vlivu. My navíc víme, jaký prvek lidské konstituce takový vliv umožňuje. Takovou pravdu chci ukázat i ve všech ostatních případech. Vždyť sýr, kterého jsem užil jako příkladu, není pro všechny lidi stejně škodlivý: někteří se ho najedí a nijak je to nepoškodí. Ti, kterým sýr vyhovuje, se tímto jídlem cítí úžasně posílení, avšak jiným působí potíže. Konstituce těchto dvou typů se tedy liší a sice v tom, že v onom druhém případě je v těle nějaký prvek neslučitelný se sýrem a ten se v důsledku požití sýru probouzí a začíná pracovat. V případech, kdy je taková šťáva přítomna v těle ve velkém množství a je dominantní, dochází přirozeně k újmě. Kdyby sýr působil problémy každému lidskému organismu, byl by obecně škodlivý. Kdo má tyto vědomosti, nedostane se do potíží.

21. Během rekonvalescence nebo dlouhodobé nemoci dochází k mnoha poruchám, které vznikají buď samovolně nebo z léků. Víím, že mnoho lékařů stejně jako laiků pokládá za příčinu poruch, když nemocní toho dne udělají něco nového, například se vykoupu, projdou se, snědí něco jiného. To vše je ale spíše prospěšné než škodlivé. Neznají příčinu a odnímají proto nemocnému, pokud k tomu dojde, to nejprospěšnější. Je to zbytečné. Měli by vědět, jaký účinek bude mít nevhodná koupel nebo námaha. Žádná z těchto věcí není sama o sobě škodlivá – ani nasycení, ani to či ono jídlo. Kdo nebude vědět, jaký má každá jednot-

livá věc vliv na člověka, nebude schopen rozpoznat její účinky, ani ji správně používat/aplikovat.

22. Případá mi, že je nezbytné vědět, jaké stavy jsou různými kvalitami a strukturami způsobovány. Když říkám kvality, myslím tím silně/agresivně působící šťávy. Strukturami rozumím vnitřní lidské orgány. Některé z těchto orgánů jsou duté a v důsledku kontrakce zúžené, jiné rozšířené, tvrdé a oblé, široké a zavěšené, rozprostřené, velké, silné a pevné, tenké, masité nebo jemné a houbovitě. Které z těchto orgánů například mají největší schopnost přitahovat z těla vodu a vstřebávat ji? Jsou to duté a rozšířené orgány, nebo tvrdé a oblé, nebo duté a zúžené kontrakcí? Myslím, že takové, které se zúžily kontrakcí z dutých a širokých částí, což musí být zjištěno z vnějších znaků/jevů. Například když otevřeš doširoka ústa, nemůžeš vstřebat nic kapalného. Jestliže ale vyšpulíš rty, stáhneš je a stlačíš, vstřebáš. Přiložíš-li ústa k trubičce/brčku, velmi snadno nasaješ, cokoli budeš chtít. Vždyť tyto přídatné nástroje, které se postupně zužují, jsou vyrobeny proto, aby sály vodu z těla. Příkladů tohoto typu je mnoho. Z lidských vnitřních orgánů se tvarově podobá těmto instrumentům močový měchýř, hlava a děloha. Tyto orgány mají očividně přitažlivou sílu a jsou stále plné z vnějšku získaných tekutin. Duté a extenzivní orgány vstřebávají tekutiny, které přitékají, nejlépe ze všech, ale nemohou v takové míře tekutiny přitahovat. Tvrdé a oblé orgány nemohou tekutiny ani přitahovat, ani nepřijímají přitékající vnější tekutiny, protože by mohly ztratit svou tvrdost a neměly by místo, kde by mohly zůstat. Jemné houbovitě orgány jako jsou slezina, plíce nebo prsy nasají v maximální míře tekutiny, s kterými přijdou do kontaktu. V důsledku absorpce velmi ztvrdnou a zvětší svou velikost. V případě sleziny však tomu není tak, že se naplní každý den podobně jako žaludek, který obsahuje tekutiny a každý den je vylučuje. Když se tyto orgány napijí a absorbují do sebe tekutinu, jemné i prázdné části se včetně všech malých naplní a z těchto měkkých a jemných částí se stanou tvrdé a uzavřené. V takovém stavu se tekutiny ani nezpracovávají ani nevylučují. Důvod, proč se tak děje, je dán strukturou orgánů. Tyto tekutiny naprosto přirozeně způsobují větry i koliku v dutých rozšířených částech těla, jako je břicho a hrudník a vytvářejí zvuky. Když nenaplní části těla tak, aby se ustálily, ale mění svým pohybem místo, vznikají naprosto nutně zvuky a vnímatelný pohyb. V měkkých masitých částech dochází k znečítlivění nebo bloku, podobně jako k tomu dochází při apoplexii. Když plynatost narazí na rozvětvenou rezistentní strukturu, střetne se s ní; tato struktura není přirozeně tak silná, aby vydržela tento střet a nedošlo k jejímu porušení, ani měkká a jemná, aby ji absorbovala. Měkký, šťavnatý, prokrvený a pevný orgán jako jsou játra vděčí své hustotě a rozprostraněnosti za svou rezistenci v přijímání tekutin. Jestliže plynatost pronikne, roste, sílí a útočí s velkou silou na rezistentní místo. Takové místo se nemůže nestat bolestivým, protože je měkké a prokrvené. Z těchto důvodů je postiženo pravidelnými a ostrými bolestmi a vznikají zde nádory a velmi často i záněty. Výše uvedené problémy se objevují také v oblasti pod bránicí. K tomu ale dochází méně často. Bránice je široký, rozprostraněný orgán, silné a šlachovité povahy, který je proto méně náchylný k bolesti, i když i v této části se objevují bolesti a nádory.

23. Je mnoho jiných druhů tvarů/podob uvnitř i vně těla, které se mezi sebou velmi liší ve svém vlivu na stav člověka zdravého a nemocného. Například je-li hlava malá nebo velká, krk hubený nebo široký, dlouhý či krátký, břicho protáhlé nebo zakulacené, hrudník a žebra široká či úzká a tisíce jiných rozdílů, které je nutné všechny znát a o nichž je nutné vědět, v čem spočívají, protože znalost příčiny každého negativního fenoménu umožní náležitou prevenci.

24. Jak už jsem řekl, musí být zkoumány kvality – jaký je vliv jednotlivých šťáv na člověka a v jakém vztahu jsou mezi sebou navzájem. Uvádím takovýto příklad. Když se sladká šťáva změní v jiný druh a nestane se tak v důsledku smíšení, ale samovolně, v jaký druh se změní nejdříve? Bude hořká, slaná, kyselá nebo ostrá? Domnívám se, že ostrá. Proto ze všech šťáv je nejméně vhodné předsat ostrou, vždyť ze všeho nejvhodnější je sladká. Jestliže je člověk schopen takto úspěšně postupovat ve zkoumání vnějších záležitostí, bude schopen vybrat i nejlepší řešení, které spočívá ve volbě toho, co je nejméně nevhodné.

ON ANCIENT MEDICINE

In this article the author deals with Hippocratic treatise *Περὶ ἀρχαίας ἰητρικῆς*. The article is divided into two parts. The first part is a brief introduction to *On Ancient Medicine*. The important topics – composition, dating, possible philosophical influences – are discussed here. The translation of *On Ancient Medicine* makes the second part.